

Magdalena Żabowska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Zaimek

Zaimek to wyrażenie pełniące funkcję semantyczną (związaną z wyznaczaniem elementów rzeczywistości pozajęzykowej) lub gramatyczną (związaną z wprowadzaniem w zdaniu struktur składniowych). W ujęciach tradycyjnych zaimki to klasa heterogeniczna; ze względu na właściwości składniowe zaimki mogą przynależeć do różnych klas, np. rzeczowników, przymiotników, liczebników, przysłówków; z punktu widzenia podklas znaczeniowych wyróżnia się zaimki osobowe, wskazujące, dzierżawcze, zwrotne czy nieokreślone. Zaimki są wykładnikami odniesienia: deiktyczności i anaforyczności, wskazują na obiekt pozajęzykowy lub tekstowy. Funkcję zaimka mogą pełnić także wyrażenia nie zaliczane tradycyjnie do tej klasy, np. *rzecz, sprawa, dany, następujące*. Różne wyrażenia o kształcie zaimków ze względu na pełnioną funkcję reprezentują inne niż zaimki kategorie wyrażań, np. aproksymatory czy partykuły. W rozwoju historycznym języka polskiego z zaimków wykształciły się pewne wyrażenia funkcyjne: spójniki, partykuły czy konektory.

1. Ogólne właściwości zaimków

1.1. Cechy definicyjne zaimka

W gramatykach języka polskiego jako cechy definicyjne zaimka uznaje się przede wszystkim: 1. wskazywanie, nie nazywanie obiektów (np. Szober 1923); 2. zastępowanie innych, pełnoznacznych części zdania (np. Doroszewski 1963); 3. ich zastępowalność przez inne, pełnoznaczne części zdania (np. Jodłowski 1973); 4. ogólność znaczenia zaimków, które znaczenie konkretne uzyskują w użyciu w danej sytuacji (np. Szober 1959); 5. denotowanie i niemnemiczność (np. Jodłowski 1976).

1.2. Semantyczne i funkcjonalne zróżnicowanie zaimków

Ze względu na funkcje składniowe, jakie mogą pełnić w zdaniu zaimki, wyróżnia się następujące podklasy funkcjonalne zaimków (odpowiadające tzw. podstawowym częściom mowy): a) zaimki rzeczowne, np. *ja, ty, my, wy, on, oni, to, nikt, nic, ktokolwiek, cokolwiek, ktoś, coś, kto?, co?*; b) zaimki przymiotne, np. *mój, twój, nasz, swój, taki, inny, ten sam, jakikolwiek, jakiś,*

żaden, jaki?, który?, czyj?; c) zaimki przysłowne, np. *tak, inaczej, tak samo, tu, tam, gdzieś, nigdzie, nigdy, gdziekolwiek, jak?, gdzie?, kiedy?, skąd?*; d) zaimki liczebne, np. *tyle, tyle samo, ile?, ilu?*; oraz niekiedy e) zaimki określane jako czynnościowe (Jodłowski 1976), *proverba* (Topolińska 2008a) czy zaśłówki (Żurowski 2014) typu *przytego, tentego, tentegować*.

Zaimki dzielą się na następujące podklasy znaczeniowe: a) osobowe, np. *ja, ty, wy*; b) wskazujące, np. *on, ten, to, taki, tam, tu*; c) dzierżawcze, np. *mój, twój, nasz*; d) zwrotne, np. *się, sobie*; e) porównawcze, np. *taki sam, ten sam, inny, inaczej*; f) pytajno-względne, np. *kto?, co?, gdzie?, kiedy?, ile?*; g) nieokreślone, np. *ktoś, gdzieś, jakiś, jakoś, kiedykolwiek*; h) upowszechniające (uogólniające), np. *wszyscy, wszędzie, zawsze*; i) wykluczające (przeczące), np. *nikt, nic, nigdzie, nigdy*.

1.3. Zaimki w klasyfikacjach części mowy

Ze względu na zróżnicowanie funkcjonalne zaimków nie jest możliwe ujęcie ich w jedną spójną klasę części mowy wyznaczoną w wyniku zastosowania tych samych kryteriów do całego zasobu leksykalnego języka: ani na podstawie kryteriów morfologicznych, ani składniowych czy fleksyjnych. We współczesnych klasyfikacjach części mowy zaimki nie są na ogół traktowane jako osobna klasa, wyróżniana na podstawie cech funkcjonalno-semantycznych. W klasyfikacjach przeprowadzanych ze względu na kryteria fleksyjne zaimki nie stanowią osobnej klasy leksemów, ale ich podklasy są włączane do odpowiednich klas części mowy, np. rzeczowników, przymiotników (Saloni 1974; Saloni, Świdziński 1981). Również zastosowanie kryteriów syntaktycznych nie pozwala na wyodrębnienie osobnej klasy zaimków (Laskowski, Wróbel) → CZĘŚCI MOWY I ICH KLASYFIKACJE. Miejsce zaimka pośród innych części mowy w dawnych ujęciach przedstawia Mirosław Skarżyński (2001).

2. Zaimki w gramatyce tradycyjnej

W składni tradycyjnej za podstawową funkcję zaimka uznaje się przede wszystkim – zgodnie z etymologią – zastępowanie innych wyrażeń (zwłaszcza rzeczowników). W opisie funkcji gramatycznych i znaczeniowych elementów wypowiedzenia zaimkom przypisuje się te same funkcje składniowe, co klasom wyrażeń przez nie zastępowanym.

Zaimki w zdaniu mogą pełnić funkcję podmiotu (zaimki rzeczowne), przydawki, np. przymiotnej (zaimki przymiotne), czy okolicznika (zaimki przysłowne), np. miejsca, kierunku, czasu. Ze względu na typ zdania podrzędnego zaimki mogą wprowadzać m.in. zdania podrzędne przydawkowe (*który, jaki, co*), okolicznikowe miejsca (*gdzie, skąd*), stopnia lub miary (*tyle..., ile...*).

W układach zdań nadrzędno-podrzędnych, ze względu na sposób łączenia treści tych zdań, zaimki jako wskaźniki zespolenia wypowiedzeń składowych mogą pełnić następujące funkcje: a) zaimka względnego, wprowadzającego treść zdania podrzędnego, której zapowiednikiem fakultatywnie może być w zdaniu nadrzędnym zaimek wskazujący typu *ten, to, tam, tak* (por. *(ten), kto; (to), co; (gdzie), tam; (jak), tak...*); b) zapowiednika zdania podrzędnego wprowadzanego przez zaimek względny (por. *tam, gdzie; to, jak; ten, który...*) lub spójnik (np. *tak, że...*); c) zaimka pytajno-zależnego z nadrzędnym czasownikiem z obligatoryjnie zerowym zapowiednikiem (np. *(wiem), kto, gdzie, jak...*).

Zgodnie z tradycyjnymi ujęciami zaimki nie są zaangażowane w wyrażanie relacji znaczeniowych między wypowiedziami (por. np. wypowiedzenia łączne, rozłączne, wyłączające, przeciwstawne, wynikowe, synonimiczne, Jodłowski 1976), tym samym uznaje się, że w łączeniu zdań zaimki pełnią funkcje gramatyczne, por. np. *który, jaki*.

Wskazuje się także na funkcje prymarne i sekundarne zaimków, np. w funkcji zaimka względnego *który* może występować zaimek przysłowny *gdzie*, np. *sala, gdzie jedliśmy*. Z kolei zaimki nietypowe względem składniowych właściwości wypowiedzeń składowych uznaje się za „osobliwości”, np. wypowiedzenia rozwijające wprowadzane przez *który, co, skąd*.

W analizach zaimków, uwzględniających ich dystrybucję syntaktyczną, bierze się pod uwagę te właściwości składniowe, które są przejawem zaimkowości, tj. np. możliwość pełnienia odpowiedniej funkcji (np. podmiotu) czy brak możliwości przyjmowania określeń (Jodłowski 1976). Z tą ostatnią obserwacją polemizował Henryk Misz (1967), wskazując na grupy typu *prawie nikt, zupełnie taki*; określeniami zaimka w takich połączeniach nie są jednak przysłówki, ale wyrażenia metapredykatywne.

3. Zaimki w gramatyce semantycznej

3.1. Rola zaimka w referencji – wyznaczenie i identyfikowanie

Zaimki pełnią kluczową rolę w ustalaniu referencji wyrażen – uczestniczą, samodzielnie lub wraz z innymi wyrażeniami jako determinatory (Lyons 1989), w wyznaczeniu i identyfikowaniu obiektów. Jako elementy grupy imiennej (Topolińska 1984) mogą konstytuować grupy a) scharakteryzowane, np. *ten (tamten) człowiek, ja*, por. wyznaczenie określone, referencja szczegółowa określona; bądź b) niescharakteryzowane, np. *jakiś człowiek, ktoś*, por. wyznaczenie nieokreślone, referencja szczegółowa nieokreślona. W języku polskim ze względu na występowanie określonych wykładników referencji w postaci zaimków wyróżnia się: 1. referencję określoną (*ja, ty, on, ten człowiek; wtedy, wówczas, tu, tam, tak*); 2. referencję nieokreśloną: a) kryptonieokreśloną (*pewien, jeden*); b) nieokreśloną (*jakiś, ktoś; kiedyś, gdzieś, jakoś*); c) egzystencjalną (*jakiś, ktoś; kiedyś, gdzieś, jakoś*); d) ograniczoną do określonego elementu zbioru (*ktos z_, któryś z_*) lub wyłączającą dany element (*ktos inny, jakiś inny; kiedy indziej, gdzie indziej, inaczej*); e) dowolną (*ktokolwiek, cokolwiek, jakikolwiek; gdziekolwiek, jakkolwiek*); f) cząstkową (*niektórzy; gdzieśgdzie*) oraz 3. referencję ogólną: a) dystrybucyjną (*każdy*) i b) kolektywną (*wszyscy, wszędzie*) (w referencji generycznej zaimki nie mają swojego udziału) (zob. Grzegorzczkowska 1990); por. odniesienie jednostkowe (określone i nieokreślone) i ogólne (dystrybucyjne i kolektywne) oraz generyczne (Lyons 1989).

Zaimki uczestniczą także w mechanizmach referencji (deiktyczności) tekstowej (Lyons 1989), por. *Człowiek! To brzmi dumnie*. (zob. paragraf 3.3.). Osobny typ referencji reprezentują wyrażenia zaimkowe wyspecjalizowane w realizowaniu referencji dyskursywnej (Żabowska 2017) typu *ten i ten, tak a tak, dany, określony*.

W teorii SPA Karolaka (2001) zaimki wypełniają pozycje argumentów. Użycie zaimków nieokreślonych stanowi wyrażony eksplicytnie brak wskazania konkretnego elementu (w odróżnieniu od niewypełnienia pozycji argumentowej), przyczyna braku wskazania jest wyrażana poprzez wybór odpowiedniego zaimka, por. np. *ktos – ktokolwiek – ktoś z*.

W koncepcji Zuzanny Topolińskiej zaimki pełnią funkcje związane z referencją, de-notują, ale nie konotują, ta funkcja zaimków odróżnia je od pozostałych tzw. części mowy, niezależnie od różnicowań formalnych wyrażen zaliczanych do tej klasy. Oprócz wskazywania (deiktycznego lub anaforycznego) zaimki przekazują też informacje generyczne o danym obiekcie (np. wskazanie nadawcy/odbiorcy, miejsca, czasu, jakości, miary). Centralny ze względu na referencje podsystem zaimkowy stanowią zaimki służące identyfikacji obiektu (*ja, ty, mój, twój, tu, teraz, ten, każdy, nikt, ktokolwiek...*), sekundarny podsystem tworzą zaimki nieokreślone (*ktoś, coś, jakiś, jeden...*), trzeci podsystem zaimków to zaimki względne/pytajne (Topolińska 2016). Zaimkowymi wykładnikami referencji są zaimki właściwe, ale także (para)zaimki, np. przymiotniki typu *cały, obecny, aktualny, własny, wspólny, czy przyszłowski*, np. *dzisiaj* (Topolińska 2011).

3.2. Rola zaimka w wypowiedzi – aktualizatory zaimkowe

Istotnym parametrem w ustalaniu odniesienia użytych w wypowiedzi zaimków jest sytuacja komunikacyjna (nadawca, odbiorca, czas, miejsce). Zaimki są bowiem wyrażeniami okazjonalnymi, ich odniesienie każdorazowo jest ustalane na podstawie znajomości parametrów aktu komunikacji, por. *shifters* w teorii Romana Jakobsona czy indeksy w teorii Charlesa Peirce'a, por. np. zaimki *ja, ty, to, tu, tam, teraz, wtedy* (zob. Bogusławski 1977). Emile Benveniste zaimki uznaje za wyrażenia, które zawdzięczają swoje pochodzenie wprost aktowi mowy, por. *ja, ty, to, tu* (za: Padučeva 1992: 55–56). Wyróżnioną podklasę aktualizatorów (w rozumieniu Charlesa Bailly'ego) stanowią zaimki, por. *ten, tamten, ten sam, taki, każdy, żaden, pewien, jakiś, jakikolwiek, ten lub inny* (Padučeva 1992: 115).

Wspólną semantyczną cechą zaimków jest ich funkcja referencyjna – ich znaczenie zawiera odesłanie do aktu mowy lub wskazanie typu odniesienia wypowiedzi do rzeczywistości (Padučeva 1992: 17). Ogólna zawartość treściowa zaimków pozwala na ich szerokie zastosowanie: w odniesieniu do rzeczywistości pozajęzykowej, do części wypowiedzenia, do treści całego wypowiedzenia lub jego składnika czy do wyrażanego sądu.

Ze względu na referencję Elena Padučeva (1992) wyróżnia: 1. zaimki: a) deiktyczne, które odsyłają do aktu mowy lub sytuacji językowej: zaimki 1. i 2. os. oraz wskazujące i b) anaforyczne, odsyłające do wypowiedzi, w skład której wchodzi: zaimki 3. os., zwrotne i względne; 2. zaimki kwantyfikujące: zaimki niewiedzy (*jakiś*), słabo określone (*pewien, jeden, niektórzy*), egzystencjalne (*jakikolwiek*), uniwersalne (*każdy*), przeczące (*żaden*) i pytajne. Zaimki dzielą się także na klasy tematyczne podporządkowane określonym abstrakcyjnym klasom pojęciowym, np. żywotność/nieżywotność (*kto – co*), adiektywność/substantywność (*jaki – kto*), przedmiot/miejsce/czas (*kto – gdzie – kiedy*) (Padučeva 1992).

3.3. Zaimki w odesłaniach anaforyczno-kataforycznych

Oprócz bezpośredniego wskazywania na elementy rzeczywistości pozajęzykowej funkcją zaimków jest także wskazywanie pośrednie, tj. przez inny element użyty w tekście, por. funkcję egzo- i endoforyczną zaimków (Grzegorzczkova 2015). Zaimki są jednym ze środków formalnych **anaforyzacji**; samodzielnie (jako wykładniki pronominalizacji) lub wraz z powtórzonym wyrażeniem zastępują grupę anaforyzowaną, np. *Znaleźliśmy psa. Był on / pies ten był całkiem ogłuszony.*; grupa anaforyzująca wyznacza obiekt określony, por. 'pies, o którym była mowa poprzednio' (Grzegorzczkova 1990, zob. Topolińska 1984). Anaforyczność jest

inherentną właściwością zaimków względnych typu *który, gdzie*, w funkcji anafory wyspecjalizowały się np. zaimki *ów, wówczas czy oto*. Zaimki w użyciach anaforycznych są współodniesione (koreferencjalne) z innym elementem zdania, do którego odsyłają.

Zgodnie z koncepcją Anny Wierzbickiej (1971) wyrażenia anaforyczne, w tym zaimkowe, pełnią funkcje metatekstowe, np. *tam* = ‘w miejscu, o którym mówiłem’.

Zaimki uczestniczą w transformacjach składniowych (derywacji syntaktycznej), tj. pronominalizacji i prosentencjalizacji, np. *zauważył coś/to, że...* (zob. Topolińska 1977, 2008a), por. też predykaty dyskursywne typu *przy tym, że; obok tego, że; po to, żeby* (Topolińska 2008b).

3.4. Forma vs. funkcja zaimka

W gramatyce semantycznej za Stanisławem Karolakiem przyjmuje się, że uniwersalny poziom pojęciowy języka jest nadrzędny względem idiomatycznego poziomu form. Z tego punktu widzenia można dokonać rozróżnienia form zaimka i funkcji zaimka. Efektem zastosowania tej opozycji jest: 1. wskazywanie na różne funkcje tych samych zaimków, por. np. wyróżnione przez Leona Zawadowskiego (1952) zdania względne dystynkcyjne i narracyjne, które mogą być wprowadzane przez te same zaimki, np. *gdzie, który*; 2. zaliczanie do klasy zaimków wyrażzeń, które pełnią funkcje zaimków, choć nie mają formy zaimka, np. *rzecz*, por. *rzecz ciekawa, powiem ci jedną rzecz; fakt, sprawa; następny, poprzedni, następujący, poniższy, niniejszy* (Klemensiewicz 1960; Pisarkowa 1969) czy *dany, określony*, np. *w danym roku* (Żabowska 2017); 3. wyłączenie z klasy zaimków rozmaitych wyrażzeń o kształcie zaimkowym, pełniących inne funkcje, tzw. quasi-zaimki, np. a) tzw. celownik konwencjonalny (*mi, ci, tu, tam*), por. *też mi_, to ci_*; b) tzw. partykuły modalne, np. *coś, jakoś, jakiś*; c) aproksymatory, np. *jakiś (tysiąc)*; d) intensyfikatory, np. *tak mądry*; e) modyfikatory deklaratywności, np. *Te (ruchy)!*, a także zleksykalizowane wyrażenia typu *tak czy siak/inaczej, coś podobnego, coś takiego, gdzie (komuś/czemuś) do (kogoś/czegoś)*.

4. Od zaimka do wyrażenia funkcyjnego: zmiany funkcjonalne w klasie zaimków

W historycznym rozwoju języka polskiego zaimki były tworzywem tzw. składników dodatkowych zdania, tj. spójników, partykuł czy tzw. partykuł pytajnych itp. Z pierwotnych leksemów zaimkowych wytworzyły się np. wyrażenia *cóż, przecz, czy, czyli, gdy; jako..., tako...; jak..., tak...; to..., to...; tudzież* (Pisarkowa 1984). Zaimki uczestniczą także w procesie dyskursyzacji: zleksykalizowane połączenia przyimkowo-zaimkowe pełnią funkcję różnego rodzaju konektorów, np. *poza tym, przy tym, tymczasem*. Podstawowym mechanizmem funkcjonowania tego typu wyrażzeń jest anaforyczny odsyłacz do poprzedzającego tekstu, niekiedy też do konsytuacji. Z tego względu Topolińska (1995) zalicza je do klasy predykatów spójnikowych, por. np. *nadto, wtedy, w tym czasie, dlatego, wobec tego, w związku z tym, mimo to*. Z połączenia przyimka o funkcji przyczynowej i zaimka anaforycznego wykształciły się partykuły wynikowe *przeto, dlatego, zatem*, do partykuł dodających należą odzaimkowe wyrażenia *ponadto, nadto, przy tym, poza tym*; wykładnik anaforyzacji mógł w funkcji nawiązującej (w szerokim sensie) przybierać formę zaimka *to* lub *co*, por. dawne *zaczynam, nad co* czy współczesne *dzięki czemu, przez co* (zob. Kleszczowa 2014; Grochowski, Kisiel, Żabowska 2012).

Literatura

- Andrejewicz, U. 2001. *Polskie zaimki rzeczowne w ujęciu gramatycznym*. Białystok: Wydawnictwo UwB.
- Bogusławski, A. 1977. „O interpretacji zdań z wyrażeniami okazjonalnymi”. *Przegląd Humanistyczny* 21: 39–56.
- Doroszewski, W. 1963. *Podstawy gramatyki polskiej, cz. I*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grochowski, M., A. Kisiel, i M. Żabowska. 2012. „Granice jednostek języka a praktyka leksykograficzna”. *Polonica* 32: 177–190.
- Grzegorzczkowska, R. 1990. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Grzegorzczkowska, R. 2015. „Jeszcze o odróżnianiu określeń temporalnych deiktycznych od wyznaczających narracyjnie (anaforycznych)”. *LingVaria* 10: 61–75.
- Jodłowski, S. 1973. *Ogólnojęzykoznawcza charakterystyka zaimka*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Jodłowski, S. 1976. *Podstawy polskiej składni*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Karolak, S. 1991. „Zaimek”. W *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Karolak, S. 2001. „O pojęciach określoności i nieokreśloności”. W S. Karolak, *Od semantyki do gramatyki. Wybór rozpraw*. Warszawa: IS PAN, 315–335.
- Klemensiewicz, Z. 1960. *Podstawowe wiadomości z gramatyki języka polskiego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kleszczowa, K. 2014. „Zaimkowy rodowód wybranych partykuł”. W *Maiuscula linguistica. Studia in honorem Professori Matthiae Grochowski sextuagesimo quinto dedicate*, red. A. Moroz, P. Sobotka, i M. Żabowska. Warszawa: BEL Studio, 131–140.
- Lyons, J. 1989. *Semantyka*, t. 1–2, tłum. A. Weinsberg. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Misz, H. 1967. *Opis grup syntaktycznych dzisiejszej polszczyzny pisanej*. Bydgoszcz: BTN.
- Padučeva, E.V. 1992. *Wypowiedź i jej odniesienie do rzeczywistości. (Referencyjne aspekty znaczenia zaimków)*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Pisarkowa, K. 1969. *Funkcje składniowe polskich zaimków odmiennych*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich–PAN.
- Pisarkowa, K. 1984. *Historia składni języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Saloni, Z. 1974. „Klasyfikacja gramatyczna leksemów polskich”. *Język Polski* 54: 3–13, 93–101.
- Saloni, Z., i M. Świdziński. 1981. *Składnia współczesnego języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwo UW.
- Skarżyński, M. 2001. *W kręgu gramatyk polskich XIX i XX wieku*. Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagellonica”.
- Szober, S. 1923. *Gramatyka języka polskiego*. Lwów–Warszawa: Książnica Polska.
- Szober, S. 1959. *Gramatyka języka polskiego*, wyd. 5. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Topolińska, Z. 1977. „Mechanizmy nominalizacji w języku polskim”. *Studia Gramatyczne* 1: 175–212.
- Topolińska, Z. 1979. „Wyznaczoność tzw. argumentów zdarzeniowych predykatu”. *Otázky Slovanské Syntaxe* 4(1): 187–194.
- Topolińska, Z. 1984. „Składnia grupy imiennej”. W *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 301–389.

- Topolińska, Z. 1995. „Wokół predykatów spójnikowych”. W *Wyrażenia funkcyjne w systemie i tekście*, red. M. Grochowski. Toruń: Wydawnictwo UMK, 27–31.
- Topolińska, Z. 2008a. „O «pronominalizacji» wyrażen werbalnych”. W *Z Polski do Macedonii: studia językoznawcze, t. 1: Problemy predykcji*. Kraków: Wydawnictwo Lexis, 142–147.
- Topolińska, Z. 2008b. „Polish «że» – all-powerful introducer of new clauses”. W *Z Polski do Macedonii: studia językoznawcze, t. 1: Problemy predykcji*. Kraków: Wydawnictwo Lexis, 241–256.
- Topolińska, Z. 2011. „I nadal w kręgu (para)zaimków”. *Linguistica Copernicana* 2(6): 39–45.
- Topolińska, Z. 2016. „Zaimki – uniwersalny system referencji”. *LingVaria* 1(21): 35–41.
- Wierzbicka, A. 1971. „Metatekst w tekście”. W *O spójności tekstu*, red. M.R. Mayenowa. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 105–121.
- Wierzbicka-Piotrowska, E. 2011. *Polskie zaimki nieokreślone: wybrane zagadnienia semantyczne, syntaktyczne i pragmatyczne*. Warszawa: Wydział Polonistyki UW.
- Zawadowski, L. 1952. *Zagadnienia teorii zdań względnych*. Wrocław: WTN.
- Żabowska, M. 2017. „Niedookreślenie, dekonkretyzacja i zmienne językowe – o quasi-tautologicznych układach typu «ten i ten», «to i to», «tak a tak»”. *LingVaria* (1)23: 115–129.
- Żurowski, S. 2014. „Kontekstowa interpretacja wyrażen o tzw. znaczeniu ogólnym”. W *Semantyczne i pragmatyczne aspekty komunikacji. Od deminutywów do gestów*, red. W. Pskit. Łódź: Wydawnictwo UŁ, 27–50.